

مصر در عصر مملوکان

نویسندگان:
مرضیه فدوی
دکتر محمد حسن بهنام فر

نگارستان اندیشه

تهران، ۱۳۹۸

سرشناسه: فدوی، مرضیه.
 عنوان و نام پدیدآور: مصر در عصر مملوکان / نویسندگان مرضیه فدوی، محمدحسن بهنام‌فر. تهران: نگارستان اندیشه: ۱۳۹۸.
 مشخصات ظاهری: ۲۴۳ ص.
 شابک: 978-622-6607-16-2
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۱۳ - ۲۱۹: همچنین به صورت زیرنویس.
 موضوع: جغرافیای سیاسی - مصر Egypt - Political geography مصر
 مصر -- سیاست و حکومت Egypt -- Politics and government مصر --
 پادشاهان و فرمانروایان -- سرگذشتنامه Egypt -- Kings and rulers --
 مصر -- تمدن -- ۶۳۸ - ۱۷۹۸ م Egypt -- Civilization -- 638-1798
 شناسه افزوده: بهنام‌فر، محمدحسن ۱۳۶۳.
 دیویتی: ۱۲۰۹ / ۳۲۰ - رده‌بندی کنگره JC ۳۱۹
 ماره: ۵۷۰۴۲۲۶ ملی:

مصر در عصر مملوکان

نویسندگان:

مرضیه فدوی، محمدحسن بهنام‌فر

ناشر: نگارستان اندیشه

طراح جلد: سعید صحابی

چاپ: اول، ۱۳۹۸

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: نسیم

نشانی ناشر: م. انقلاب، ابتدای خ آزادی، خ بهزاد، شماره ۲۹ واحد ۷

تلفکس: ۶۶۴۲۵۴۲ - ۶۶۴۳۵۴۲۳

www.cins.ir - info@cins.ir

فهرست مطالب

فصل اول: جغرافیای سیاسی تاریخی مصر در کرانه‌ی دریای مدیترانه

۱۷.....	پیش‌گفتار.....
۱۸.....	بخش اول: موقعیت جغرافیایی مصر.....
۲۱.....	بخش دوم: مصر کنار دریاها، دریای سرخ و دریای مدیترانه.....
۲۱.....	الف: نقش کانال سوئز در اقتصاد مصر.....
۲۲.....	ب: نقش دریای سرخ در اقتصاد مصر.....
۲۴.....	ج: نقش بنادر دریای مدیترانه در اقتصاد مصر.....
۲۵.....	تصویر ۱-۱. نقشه‌ی جغرافیایی مصر در کنار دریای مدیترانه.....
۲۷.....	بخش سوم: راه‌های ارتباطی و نقش آن در توسعه‌ی تجارت.....
۳۰.....	الف: نقش آسیای صغیر در شبکه‌های بازرگانی شرق و غرب.....
۳۱.....	بخش چهارم: تاریخچه تجارت برده و نقش آن در مناسبات بین‌المللی و میان قاره‌ایی.....
۳۴.....	بخش پنجم: موقعیت اقتصادی مصر در کرانه‌ی دریای مدیترانه.....
۳۵.....	الف: نقش بنادر و تاریخچه بازارها در توسعه‌ی اقتصادی مصر.....
۳۵.....	ب: نقش خلیج فارس در توسعه‌ی اقتصادی مصر.....
۳۶.....	ج: نقش بنادر هند در توسعه‌ی اقتصادی مصر.....
۳۸.....	بخش ششم: محصولات مصر.....
۳۹.....	۱. جدول ۱-۱ انواع محصولات کشاورزی در مصر.....
۴۲.....	الف: نقش فعالیت‌های صنعتی در توسعه‌ی اقتصادی مصر.....
۴۲.....	۲. جدول ۲-۱ انواع محولات صنعتی و صنایع در مصر و مدیترانه.....
۴۵.....	ب: نقش فعالیت‌های تجاری در توسعه‌ی اقتصادی مصر.....
۴۵.....	۳. جدول ۳-۱ کالاهای صادراتی مصر به نواحی دیگر.....
۴۶.....	۴. جدول ۴-۱ کالاهای وارداتی از کشورهای دیگر به مصر.....
۴۶.....	بخش هفتم: نگاهی کوتاه به تاریخ مصر در عصر باستان.....

- الف: فرمان‌روایی فراغنه بر مصر ۴۹
- بخش هشتم: تاریخ سیاسی مصر از زمان فتح مسلمانان تا روی کار آمدن ممالیک ۵۰
- الف: مصر در دوران خلفای راشدین ۵۱
- ب: مصر در دوران امویان ۵۴
۱. صنعت، بازرگانی و منابع مالی امویان و نقش آن در رونق اقتصادی مصر ۵۵
۲. آثار و نتایج بحران اقتصادی بر امنیت اجتماعی مصر در عصر اموی ۵۵
- ج: مصر در دوران عباسیان ۵۶
۱. اقتصاد مصر در دوران عباسیان ۵۸
۱. صنعت، بازرگانی و منابع مالی عباسیان و نقش آن در رونق اقتصادی مصر ۵۹
۳. مراکز و کارگاه‌های بافندگی ۶۰
۴. شبکه‌های بازرگانی و نقش آن در رونق تجاری مصر ۶۱
۵. تولیدات و بازرگانی کالاهای صادراتی مصر در دوران عباسیان ۶۲
۶. مراکز صنعتی و بازرگانی ۶۲
۷. بنادر و تجارت دریایی ۶۳
- ترکان مشرقی در مصر (طولویان، اخشیدیان) ۶۴
- د: مصر در دوران طولونیان ۶۵
۱. صنعت، بازرگانی و منابع مالی طولویان و نقش آن در رونق اقتصادی مصر ۶۶
۲. مراکز و کارگاه‌های بافندگی ۶۶
- و: مصر در دوران اخشیدیان ۶۷
۱. مشاغل و اقتصاد بازرگانی اخشیدیان ۶۸
- ه: مصر در دوران فاطمیان ۶۹
- رویارویی فاطمیان و عباسیان ۶۹
۱. اقدامات عباسیان در تقابل با فاطمیان ۷۰
۲. اقدامات فاطمیان در تقابل با عباسیان ۷۰
۳. فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی فاطمیان و نقش آن در توسعه اقتصادی مصر ۷۱
- ی: مصر دوران ایوبیان ۷۳
۱. صنعت، بازرگانی و منابع مالی ایوبیان و نقش آن در رونق اقتصادی مصر ۷۴

فصل دوم: تحلیل و بررسی اوضاع سیاسی مصر در عصر ممالیک بحری و بری

۷۹	پیش‌گفتار
۸۰	بخش اول: برآمدن ترکان و برپایی دولت ممالیک در قلمرو اسلامی
۸۱	الف: وجه تسمیه‌ی ممالیک بحری
۸۱	ب: وجه تسمیه‌ی ممالیک بری
۸۲	بخش دوم: انقلاب مملوکی، نقطه عطف مبارزات حادّ سیاسی قرن هفتم هجری
۸۴	بخش سوم: مروّی بر تاریخ سیاسی ممالیک بحری (۶۴۸-۷۸۴/۱۲۵۰-۱۳۸۲)
۸۷	بخش چهارم: مروّی بر تاریخ سیاسی ممالیک بری (۷۸۴-۹۲۳/۱۳۸۲-۱۵۱۷)
۸۸	بخش پنجم: پادشاهان ممالیک بحری
۸۹	۱- شجرالدّر
۸۹	سیاست خارجی شجرالدّر
۸۹	۲- عزالدین آیبک
۹۰	تنش‌های دوران آیبک
۹۰	۳- ملک منصور علی‌بن آیبک
۹۰	۴- المظفر سیف‌الدین قطز
۹۱	۵- ملک‌ظاهر رکن‌الدین بیبرس بندقداری و تحکیم فرمان دولت ممالیک بحری
۹۱	الف: احیای خلافت عباسی در قاهره
۹۲	ب: اقدامات داخلی و خارجی
۹۲	ج: انعقاد پیمان‌های سیاسی با دولّت‌مختلف
۹۳	د: تحکیم حدود و ثغور و توجه به برید
۹۴	و: تقویت نیروی دریایی و ارتش
۹۵	فرزندان ملک‌ظاهر بیبرس
۹۵	۶- سعید ناصرالدین محمد برکه‌خان پسر بیبرس
۹۶	۷- ملک‌عادل سلامیش
۹۶	دولت بنی‌قلاوون تا پایان دولت ممالیک بحری
۹۷	۸- ملک منصور سیف‌الدین قلاوون الالفی الصالحی العلایی
۹۸	الف: اقدامات داخلی و خارجی قلاوون

- ب: سیاست داخلی و وضعیت تجارت در زمان قلاوون ۹۸
- ج: سیاست خارجی منصور قلاوون ۹۸
- ۹- الملک اشرف خلیل ۹۹
- الف: سیاست داخلی اشرف خلیل ۹۹
- ۱۰- الملک ناصر محمد بن قلاوون الف: اولین دوره‌ی سلطنت ۱۰۰
- ب: دومین دوره‌ی سلطنت ملک ناصر ۱۰۰
- ج: سومین دوره‌ی سلطنت ملک ناصر ۱۰۰
- د: سیاست داخلی ملک ناصر ۱۰۱
- و: سیاست خارجی ملک ناصر ۱۰۱
- ه: بحران‌های اجتماعی مصر در دوران ملک ناصر ۱۰۲
- ۱۱- ملک علاء الدین کتبوغا ۱۰۲
- ۱۲- حسام‌الدین سلطان منصور لاجین ۱۰۳
- ۱۳- مظفر رکن‌الدین برسر جانشینگری ۱۰۴
- ۱۴- الملک منصور ابوبکر ۱۰۴
- ۱۵- الملک الاشرف کوچوک امیر موسون ۱۰۵
- ۱۶- الملک الناصر احمد ۱۰۵
- ۱۷- الملک الصالح اسماعیل ۱۰۵
- ۱۸- الملک الکامل شعبان ۱۰۵
- ۱۹- الملک المظفر حاجی ۱۰۶
- ۲۰- الملک الناصر حسن اولین دوره سلطنت ۱۰۶
- ۲۱- الملک الصلاح الدین صالح ۱۰۶
- ۲۲- منصور صلاح‌الدین محمد بن سیف‌الدین حاجی ۱۰۷
- ۲۳- الملک الاشرف شعبان بن حسین ۱۰۷
- الف: وضعیت داخلی و خارجی مصر در عصر ملک شعبان ۱۰۷
- ۲۴- المنصور علاء‌الدین علی بن شعبان بن حسین ۱۰۸
- ۲۵- الملک الصالح حاجی بن شعبان: اولین دوره سلطنت ۱۰۸
- بخش ششم: وضعیت سیاسی و اقتصادی مصر در زمان مماليک بحری و بری ۱۰۸

۱۰۹.....	۱. اوضاع سیاسی مصر در دوران مماليك
۱۰۹.....	الف: روابط خارجي
۱۱۰.....	ب: حاكم و حكومت
۱۱۰.....	ج: ارتش، اقطاعات
۱۱۱.....	د: سازمان سياسي و اداري
۱۱۲.....	و: علل و عوامل داخلي بر ضعف قدرت مركزي
۱۱۳.....	ه: علل و عوامل خارجي و فروپاشي حكومت
۱۱۳.....	۲. اوضاع اقتصادي مصر در دوران مماليك
۱۱۴.....	الف: تأثیر و تأثر بران‌های اقتصادي بر وضعیت اجتماعي
۱۱۷.....	۳. اوضاع فرهنگي و اجتماعي مصر در دوران مماليك
۱۱۸.....	الف: تحليل و بررسي تضاد و تشابه فرهنگي مماليك بحري و بري
۱۱۹.....	۴. اوضاع تجاري و روابط خارجي مصر در دوران مماليك
۱۲۰.....	الف: تحليل و بررسي تضاد و تشابه روابط خارجي مماليك بحري و بري
۱۲۱.....	بخش هفتم: پادشاهان مماليك بري
۱۲۴.....	۱- الملك الظاهر سيف الدين برقوق
۱۲۵.....	الف: اقدامات داخلي و خارجي سيف الدين برقوق
۱۲۵.....	ب: فرزندان سيف الدين برقوق
۱۲۵.....	۲- الملك الناصر فرج بن برقوق
۱۲۶.....	۳- المنصور عبدالعزيز بن برقوق
۱۲۶.....	۴- خليفه مستعين عباسي
۱۲۶.....	۵- مؤيد النصر شيخ المحمودي
۱۲۷.....	۶- المظفر احمد بن شيخ
۱۲۷.....	۷- الظاهر سيف الدين ططّر
۱۲۷.....	۸- محمد بن ططّر
۱۲۷.....	۹- اشرف برسبای
۱۲۸.....	الف: برسبای و تجارت دريایی
۱۲۹.....	ب: سياست داخلي برسبای

- ۱۰- الملک العزیز یوسف بن برسبای ۱۳۰
- ۱۱- الملک الظاهر جقمق العلای ۱۳۰
- ۱۲- الملک منصور عثمان بن جقمق ۱۳۱
- ۱۳- الملک اشرف اینال ۱۳۱
- ۱۴- الملک المؤید احمد بن اینال ۱۳۱
- ۱۵- الملک الظاهر خوش قدم ۱۳۲
- ۱۶- الملک الظاهر بلبای مؤیدی ۱۳۲
- ۱۷- الملک الظاهر تیمور بوغای الظاهری ۱۳۲
- ۱۸- الملک اشرف ایتبای ظاهری ۱۳۲
- الف: سیاست داخلی قایتبای ۱۳۳
- ب: سیاست خارجی قایتبای ۱۳۳
- ۱۹- الملک الناصر محمد بن نایب ۱۲۴
- ۲۰- ملک الظاهر قانصوه بن قانصوه ۱۲۴
- ۲۱- الملک اشرف جانبلاط بن یاسبک اشرفی ۱۲۴
- ۲۲- الملک عادل تومان بای اشرفی ۱۲۴
- ۲۳- الملک اشرف قانصوره الغوری الاشرفی ۱۲۵
- الف: سیاست داخلی قانصوره غوری ۱۲۵
- ب: سیاست خارجی قانصوره غوری ۱۲۵
- ۲۴- الملک الاشرف تومان بای دوم ۱۳۶
- بخش هشتم: تحلیل و بررسی تضاد و تشابه ساختار سیاسی ممالیک بحری و بری ۱۳۶
- الف: فرمانروایان ممالیک بحری ۱۳۷
- ب: فرمانروایان ممالیک بری ۱۳۷
- ج: حاکمیت و جانشینی ۱۳۸
- د: دوره‌ی فروانروایان مقتدر ۱۳۹
- و: دوره‌ی فروانروایان ضعیف ۱۴۰
- ه: وضعیت زنان ۱۴۱
- بخش نهم: تحلیل و بررسی تضاد و تشابه ساختار اقتصادی ممالیک بحری و بری ۱۴۲

۱. جدول. ۱-۲ اسامی پادشاهان ممالیک بحری ۱۴۵
۲. جدول. ۲-۲ اسامی پادشاهان ممالیک بری ۱۴۸

فصل سوم: تحلیل و بررسی اوضاع اقتصادی و روابط خارجی مصر در عصر ممالیک بحری و بری

- پیش گفتار ۱۵۳
- بخش اول: موقعیت سیاسی اقتصادی مصر در عصر ممالیک ۱۵۴
- الف: نتایج بحران اقتصادی بر امنیت اجتماعی ۱۵۵
- ب: تحلیل و بررسی سازمان اداری ممالیک بحری و بری در مدیریت بحران ها ۱۵۷
- بخش دوم: مناسبات اقتصادی و روابط خارجی ممالیک بحری و بری با مغولان ۱۶۰
- الف: ممالیک در سیاست تجاری ایلخانان ۱۶۲
- ب: مغول و حمایت از تجارت ۱۶۴
- ج: مراودات تجاری ممالیک و مغولان ۱۶۵
- بخش سوم: مناسبات اقتصادی و روابط خارجی ممالیک بحری و بری با اردوی زرین ۱۶۷
- الف: ممالیک در سیاست تجاری اردوی زرین ۱۶۸
- ب: اردوی زرین و حمایت از تجارت ۱۶۹
- بخش چهارم: مناسبات اقتصادی و روابط خارجی ممالیک بحری و بری با ارمنستان صغیر ۱۷۲
- الف: روابط سیاسی تجاری مصر با اروپا ۱۷۳
- ب: روابط سیاسی تجاری مصر با ارمنستان صغیر ۱۷۵
- ج: روابط سیاسی تجاری مصر با گرجستان ۱۷۷
- بخش پنجم: مناسبات اقتصادی و روابط خارجی ممالیک بحری و بری با اروپاییان ۱۷۹
- الف: نقش بیزانس در شبکه ارتباطی ۱۸۰
- ب: روابط سیاسی تجاری مصر با بیزانس ۱۸۲
- ج: هم پیمانی و موازنه ی سیاسی ۱۸۴
- د: نقش ونیز و جنوا در شبکه ارتباطی ۱۸۶
- و: روابط سیاسی تجاری مصر با ونیز و جنوا ۱۸۷
- ه: ایجاد سازمان های تجاری و رونق تجارت ۱۸۸

پیش درآمد

تأسیس امپراتوری ممالیک و مستولی شدن بردگان (ترکان) بر جهان اسلام، نقطه‌ی عطفی در تاریخ تمدن اسلامی و اقوام مسلمان بوده است. در زمانی که جهان اسلام از بحران‌های داخلی و خارجی هر دو رنج می‌دید؛ ممالیک با نیروی تازه‌ی خود وحدت سیاسی آن را باز گرداندند، و عناصر و سازمان‌های جدیدی که همراه خود آوردند؛ به تمدن اسلامی فعالیت و حیات تازه بخشیدند و آن را وارد مرحله‌ی تازه‌ایی کردند. منشأ و نقش تاریخی امپراتوری ممالیک این مطلب را به اثبات می‌رساند. حوادث فوق‌العاده‌ی قرن هفتم هجری کاملاً نقش ممالیک را دگرگون ساخت. ماهیت سهمی را که در پیشرفت فرهنگ نظامی ایوبیان بر عهده داشتند؛ عوض کرده از صورت سرباز و ساهی‌گری که نقش حاشیه‌ایی و تابع در تاریخ داشت خارج شدند و به صورت نژادی فرمان‌را درآمدند (و نوعی انقلاب سیاسی بازرگانی را در جهان اسلام رقم زدند) و به تسلط نژاد عربی و دین اروپایی در خاور میانه خاتمه دادند و بار دیگر حضور نژاد ترک (برده) را وارد جهان «برون وسطی» «اسلام» کردند. پس از قرن‌ها سروکار داشتن با برده و برده‌داری و تجارت برده، به جنگ، جویی و مطیع بودن «بردگان» با کاروان‌هایی که در مسیر پر پیچ و خم راه‌های بازرگانی حرکت می‌کرد و همی این‌ها نماینده‌ی سهمی بود که به فرهنگ مادی بستگی داشت.

ممالیک از سرزمین‌های مختلف {وارد مصر شدند} در حالی که میان عالم اسلام {با هدف احیاء کننده‌ی خلافت عباسی قاهره} که محرک ایشان بود؛ بیرون آمدند و دولتی بر مبنای دین سالاری {خداسالاری} تأسیس کردند که در داخل آن تمدنی با روح و جلوه‌ی دینی تکامل یافت که همان تمدن قرون وسطایی جهان اسلام است.

در این پژوهش سعی بر آن است حتی‌المقدور با بهره‌گیری از منابع مختلف «نمودار به قدرت رسیدن، تحکیم، تثبیت و نیز زوال حکومت ممالیک بحری و بری را با تأکید بر موقعیت سیاسی و اقتصادی تصویر و ترسیم نماییم» گرچه این امر خالی از نقض و خلل نیست، بدین منظور راه را باز می‌گذاریم تا این اثر فتح بابی باشد برای آیندگان. باشد که تلاش دیگران این کمبودها را جبران نماید و جهت غنای هر بیشتر آن در آینده مدد رسانند.